

Феномен політичного лідерства

Ірина Юрченко,
аспірант Міжрегіональної академії
управління персоналом

Складність феномена політичного лідерства, а також його визначальна багатоаспектність пояснюють існування в сучасній політичній науці кількох концептуальних підходів до його аналізу. В цьому сенсі повнота і цілісність будь-якого дослідження, що ставить за мету висвітлення змісту цього явища, так чи інакше має звертатися й до характеристики тих підходів, які роблять можливим науковий дискурс стосовно політичного лідерства, а також фігури політичного лідера. Тому, на думку автора, актуальними слід визнати не лише розробки тих чи інших аспектів політичного лідерства, а й теоретико-методологічні розвідки, спрямовані на висвітлення та, певною мірою, систематизацію вже існуючого матеріалу. До речі, така робота важлива й з огляду на те, що вона сприяє формуванню та чіткому визначенню ряду ключових дефініцій політичного лідерства, які можуть бути покладені в основу створення універсальної теорії опису цього феномена суспільно-політичного життя.

Проблема визначення сутності політичного лідерства важлива вже через те, що вона тісно пов'язана з ширшим питанням – специфікою реалізації демократичного ідеалу та розбудови ефективно діючої демократичної політичної системи. Показовим у цьому контексті є співіснування двох діаметрально протилежних підходів до феномена політичного лідерства в контексті його зв'язку з демократичними політичними інститутами. З одного боку, це класична теза Г. Файфа, який ще 1941 року у праці “Лідерство і демократія” чітко пов'язав “якість” політичного лідерства з “якістю” демократії. Зокрема, на його думку, подальший розвиток демократії супроводжуватиметься паралельним вдосконаленням інституту політичного лідерства та дедалі більшим підвищенням значення політичних лідерів як в суспільно-політичному житті в цілому, так і в функціонуванні окремих елементів політичної системи. При цьому Г. Файф виходив з того, що демократичність управління означає не те, що “правлять всі”, а те, що правлять „найкращі”

які обираються народом і спроможні адекватно репрезентувати й захищати його інтереси в процесі політичної діяльності.

З іншого боку, можна навести тезу, яка часто лунала в середовищі консервативно налаштованих теоретиків: ескалація можливостей впливу з боку соціальних груп і прошарків на функціонування політичної системи спричинятиме появу “слабких лідерів”, що виступатимуть звичайними маріонетками в руках груп підтримки і будуть неспроможними приймати самостійні й відповідальні рішення.

Водночас у багатьох випадках спроби протиставити політичне лідерство і демократію на підставі нібито суперечності між ідеєю лідерства як владного впливу одного суб'єкта на діяльність інших ґрунтувались на тезі невідповідності феномена політичного лідерства ліберальному принципу свободи.

Проте таке асоціювання концепції поступового “розчинення” феномена політичного лідерства в процесі становлення і розвитку демократичних інституцій (коли “кращий” визначається групою і ним може стати практично будь-хто за умови підтримки з боку групи) із доктриною лібералізму не може вважатись ані методологічно, ані теоретично коректним. В цьому сенсі можна навести слова Л. фон Мізеса, автора класичної роботи “Лібералізм” (1927 рік), який, описуючи політичне лідерство, зовсім не відкидав ідеї, що правити повинні “кращі” (тобто ті, хто крім підтримки групи мають ще й певні специфічні індивідуальні риси, а також здатні виконувати принаймні таку функцію, як організація та мобілізація мас). По суті, основне його зауваження стосувалось не суб'єктивного аспекта політичного лідерства як такого, а тільки способу набуття статусу політичного лідера. Саме це вчений мав на увазі, коли твердив, що “той, хто не може посісти місце лідера завдяки силі своїх аргументів та довірі, яку викликає його особистість, не має підстав скаржитись, що громадяни обирають не його, а когось іншого” [1]. Таким чином, викладаючи власне бачення демократії, а також того, що являє собою демократична політична система, Л. фон Мізес ні в якому разі не намагався обґрунтувати той тип організації суспільно-політичного життя, коли вільні маси вільно управляють власним життям без потреби в будь-якій персоналізації чи інституціоналізації своїх політичних інтересів.

Так само безпідставним видається й намагання перетворити постать політичного лідера на певну похідну функцію від державної посади чи політичної партії. Стосовно першого, то в цьому плані відбувається банальне змішування таких двох понять, як “посада” і “лідерство”. Справді, будь-який посадовець (особливо коли йдеться про вищий державний рівень) має можливість використовувати державну владу і тим самим впливати якщо не на все суспільство, то на окремі його сегменти. Але при цьому в основі діяльності посадовця лежать не його особисті якості, не підтримка його певною групою, а тільки ті повноваження, які він

отримує одночасно з посадою. Тому, встановлюючи зв'язок між цими двома поняттями, можемо сформулювати наступне положення: будь-який політичний лідер може бути чи стати державним діячем і обіймати певну посаду у державній структурі, але не будь-який посадовець може стати чи бути політичним лідером.

Дещо складнішою видається ситуація, коли політичне лідерство (уособленням якого за визначенням має бути якийсь конкретний суб'єкт) заперечується на підставі тези, що його функції перебирають на себе політичні партії, які виступають надійною зв'язкою між суспільством і державою і тим самим роблять політичне лідерство зайвим елементом суспільно-політичного життя (в основі цієї концепції лежить сформульована Е. Дюркгеймом думка, що властива демократії інституціоналізація влади спричинятиме зменшення впливу "персоналістичного" фактора). Але і в цьому разі, на нашу думку, йдеться лише про не зовсім точне використання понять. Справді, протягом всього ХХ століття можна було спостерігати постійне підвищення ролі політичних партій при їх поступовій внутрішній демократизації (хоча, разом з тим, саме ХХ століття дало немало прикладів виникнення тоталітарних партій). Проте це жодним чином не означає, що розвиток партій і поява політичних лідерів співвідносяться як причина і наслідок. У зв'язку з чим можна навести одразу ж кілька аргументів.

По-перше, визначаючи те, з чого починається політична партія, ми, за словами А. Салміна, майже ніколи не можемо чітко сказати, чи це лідер, чи це політична програма, чи інтерес [2]. Тому говорити, що політичний (партійний) лідер є не більш як продукт партійного розвитку, було б значною деформацією політичної реальності. По-друге, навіть поверховий погляд на політичну історію останніх віків переконливо засвідчує, що політичні лідери далеко не завжди виходили з "партійних надр". І, по-третє, існування партій не тільки не заперечує, а навпаки – підтверджує наявність політичного лідерства, оскільки сама логіка партійного життя спрямована на те, аби партійний лідер набував зрештою формальних ознак політичного лідерства (тобто, очолив би державу, парламент, фракцію в парламенті, став на чолі уряду тощо). Те ж саме справедливе й тоді, коли йдеться виключно про внутрішньопартійне життя. Адже, як переконливо демонструє визнаний авторитет в дослідженні політичних партій М. Дюверже, історія партій у ХІХ – ХХ століттях може бути описана як постійне коливання між двома полюсами персоналізованого та інституціоналізованого керівництва [3]. У першому випадку в житті партії все залежить від волі лідера, а в другому – від волі "рядових" членів партії. Тобто, інакше кажучи, навіть найдемократичніші політичні режими ніколи не могли досягти ідеалу суцільної інституціоналізації партійного життя, коли роль партійних лідерів була б зведена до мінімуму чи й взагалі знівельована.

Отже, можемо дійти висновку, що концепція відмирання політичного лідерства за умов демократії та демократичних політичних режимів виявилась нежиттєздатною. Більше того, звернення до фактів дозволяє твердити, що сучасні демократії, причому такі, в яких партійне життя має багату та глибоку традицію, виявляють дедалі більшу залежність від фактора суб'єктивного впливу політичних лідерів. Так, як свідчать соціологічні дані, голосуючи за республіканців чи демократів, переважна кількість американців надає першочергового значення не стільки політичним програмам, скільки особистостям тих, хто їх репрезентує, тобто тим політичним і одночасно партійним лідерам, яких було висунуто у якості претендентів на президентську посаду.

Використовуючи характеристики тих підходів, що існують в сучасній зарубіжній науці щодо визначення змісту і сутності політичного лідерства, можемо запровадити таку класифікацію. В найзагальнішій формі всі ці концепції можна поділити на позитивні й негативні. Фактично концепціями політичного лідерства у точному значенні цього терміна можна вважати тільки перші з них, оскільки в основу других покладено тезу про поступове зникнення феномена політичного лідерства. Тому для негативних теорій характерне визначення політичного лідерства як своєрідного свідчення недостатньої якості демократії.

Решту концепцій політичного лідерства (тобто їх переважну більшість) можна визначити як позитивні. Спільним для них є те, що жодна не заперечує факту політичного лідерства та його значущості для функціонування будь-яких політичних систем, політичних режимів і форм правління. А отже різниця між ними полягає в тому: а) як саме тлумачаться джерела політичного лідерства, б) в чому вбачається сутність політичного лідерства.

Аналіз теорій політичного лідерства дозволяє виділити такі основні концептуальні підходи в аналізі цього феномена.

Одним з перших способів пояснення політичного лідерства, який із певними модифікаціями дійшов до сьогодення, слід вважати особистісні теорії. Практично всі вони виходять з двох базових положень. Перше можна сформулювати так: в основі політичного лідерства лежить наявність у окремих суб'єктів політики певної кількості визначених здатностей (рис, властивостей тощо) індивідуального характеру, які дозволяють їм посісти домінуюче становище в групі і реалізовувати в ній власну волю. Друге з цих положень встановлює специфічну модель стосунків між лідером та масами (групою). Відповідно до неї лідер визначається як активний і діяльнісний полюс, а маси – як пасивна речовина, яка виступає матеріалом для реалізації його волі. Серед представників цього підходу можна назвати Д. С. Мілла, Г. Д. Форда, В. Ліппманна, В. Бейджгота, Й. Шумпетера, Д. Пламенатза та інших.

Зрозуміло, що подібне визначення входить у суперечність з такими

принципами демократії, як широка участь громадян у політичному житті, їх можливість впливати на прийняття політичних рішень тощо (до речі, серед згаданих авторів на необхідність певної ревізії базових принципів особистісної концепції вказував ще Й. Шумпетер, а Р. Даль розробив операціональний спосіб розв'язання проблеми співвідношення діяльності політичного лідера та процесом політичної участі в демократичних політичних системах).

Саме тому, поряд з особистісною концепцією політичного лідерства, було запропоновано її своєрідний антипод. Маємо на увазі групову концепцію політичного лідерства. Одним з її представників вважається Д. Гемпфіл. Однак, формулюючи власну теорію політичного лідерства, він називає цілий ряд дослідників, які, на його думку, виступили попередниками групової концепції (це І. Бентам, Е. Джексон, Ж-Ж. Руссо). Серед науковців, які розробляли групову теорію політичного лідерства, не можна не згадати імена М. Хермана, Т. Парсонса, Ю. Дженнігса. Основні положення цієї концепції у своїх теоретичних студіях розвинув Р. Стогділл, який спробував описати політичне лідерство в термінах синхронізації взаємних очікувань між членами певної групи, на основі якої виділяється фігура політичного лідера [4].

Проте останнім часом, поряд з класичними груповими, ситуаційними та особистісними теоріями політичного лідерства, з'являється й низка нових надзвичайно цікавих інтерпретацій цього феномена, які можна умовно визначити поняттям "інтегративних концепцій". Здебільшого їх розвиток обумовлений появою нових концепцій демократії. В цьому контексті безумовний інтерес становить феномен "сильної демократії" Б. Барбера.

Справді, як цілком слушно зауважує В. Скрипнюк в ході аналізу концепції "сильної демократії" Б. Барбера, у своєму розумінні політичного лідерства цей автор схиляється саме до інтегративної моделі, "середнього шляху" між особистісною та колективною інтерпретацією [5]. Більше того, серед численних спроб розробити єдину теорію політичного лідерства можемо зустріти не лише прагнення зняти протиставлення між особистісними та груповими теоріями, але й долучити до пояснення політичного лідерства ситуаційних, психоаналітичних, технологічних та гуманістичних концепцій. В результаті чого отримуємо таку модель опису політичного лідера, яка враховує цілий ряд варіативних величин, що можуть впливати як на формування політичного лідера (його просування до влади), так і сприяти занепадові його політичної кар'єри. Причому кожна з зазначених величин може сягати своєї граничної межі, що автоматично робитиме її визначальною стосовно опису політичного лідерства.

Так, якщо показник групової підтримки досягне критично низької величини, то навіть за умов сприятливих зовнішніх обставин та наявності

видатних особистих здібностей політичний лідер завжди опинятиметься перед загрозою втрати свого становища. Вихід з цієї ситуації можливий лише двома шляхами: а) повернення групової довіри і підтримки; б) переведення політичної системи в авторитарний режим, коли політичний лідер набуває ознак одноосібності (тобто йому вже немає альтернативи) і тим самим може нейтралізувати фактор групової підтримки шляхом нехтування ним (адже, як пишуть Г. Ашин та Є. Охотський, в політичній історії є чимало прикладів того, коли як політичний лідер, так і правляча еліта в цілому, доволі легко ігнорували таким чинником, як довіра та підтримка влади [6]).

Стосовно пострадянської (зокрема, української та російської) політичної науки, то в ній також простежуються практично всі перераховані концептуальні підходи до аналізу політичного лідерства. Скажімо, ідею посилення ролі групових чинників політичного лідерства за умов широкої демократизації суспільно-політичних відносин і підвищення демократичної політичної культури висуває В. Прокопюк, на думку якого завдяки фігурі політичного лідера відбувається, насамперед, оптимальне узгодження групових інтересів [7], а сам політичний лідер сприймається як постать, у якій інтегрується політична енергія групи. Тим часом В. Зотов наголошує на домінуванні індивідуального фактора, окреслюючи політичне лідерство як особисту здатність окремих суб'єктів впливати на політичну поведінку та політичну діяльність людей, обумовлену системою соціально-політичних та психологічних взаємовідносин в суспільстві [8]. При цьому визначальними рисами, які уможливають формування політичного лідера, він називає: наявність власної політичної програми та новаторської стратегії, пов'язаної з його іменем, наполегливість, сильну волю, гнучкість, належний рівень політичної культури, імідж керівника, комунікабельність, популярність, здатність до організаційної діяльності тощо. Схоже визначення політичного лідера пропонує Ю. Ірхін: "Політичний лідер – це авторитетний член суспільної організації чи соціальної групи, особистий вплив якого дозволяє відігравати йому провідну роль в соціально-політичних процесах" [9].

Певною мірою пом'якшуючи індивідуалістичні акценти, А. Берегда все ж визнає можливість впливу групи на політичного лідера. Хоча, на думку цього автора, наявність групової підтримки впливає не стільки на самого політичного лідера (отже йдеться не про безпосередній вплив), скільки на ефективність його діяльності, бо "наявність довіри набагато збільшує можливості та ефективність діяльності політика" [10].

Так само доволі поширеною є й концепція, що прагне поєднати груповий та особистісний підходи. Зокрема, І. Кривогуз, наголошуючи на індивідуальних факторах політичного лідерства, тим не менш зауважує, що всі ці характеристики лідера майже завжди спрямовані до однієї мети,

а саме – отримання підтримки від певного колективу чи соціальної групи. Так, відповідно до запропонованого ним визначення, політичний лідер – це особа, наділена якостями політика-професіонала, але при цьому вона виділяється з-поміж інших ступенем і масштабами довіри й підтримки з боку значної частини населення чи всього суспільства [11].

Доволі цікаву інтерпретацію феномена політичного лідера пропонує Л. Кравчук, точка зору якого цікава бодай з огляду на те, що він сам перебував на найвищих державних посадах (в тому числі й президентській), і тому, пишучи про політичне лідерство, може говорити, так би мовити, “від першої особи”. Тож наголошуючи на важливості підтримки широких верств населення, він зауважує, що сама ця підтримка виявляється зворотним боком особистої здатності політичного лідера консолідувати суспільство чи окремі соціальні групи. Причому сам політичний лідер відчуває, наскільки добре йому це вдається, адже політичні лідери, неспроможні об’єднати народ спільною ідеєю, рано чи пізно починають боятися втратити владу і через це приречені на неминучий крах [12].

В цьому сенсі логіка розвитку політичного лідера може бути представлена завдяки двом базовим сценаріям: а) позитивний варіант розвитку подій – консолідуючи маси (колектив, групу тощо) завдяки своїм організаційним та іншим здібностям, лідер отримує їх підтримку і, спираючись на неї, в подальшому реалізує певну політичну програму, яка відповідає інтересам тих, хто його підтримує, та його власним інтересам; б) негативний варіант розвитку подій – отримуючи статус політичного лідера, особа відчуває брак підтримки і довіри до себе, що змушує її вдаватися до засобів тиску і силового впливу на суспільну думку й суспільну поведінку, що, в свою чергу, трансформує цього політичного лідера в диктатора чи більш-менш яскраво вираженого авторитарного лідера.

Проте, попри все розмаїття визначень політичного лідера й політичного лідерства, в пострадянській політичній науці, на нашу думку, можна визначити певні домінанти. Зокрема, стосовно проблеми співвідношення особистісних та групових визначень політичного лідера, серед вітчизняних вчених явно домінує інтегративний підхід. Так, визначаючи політичного лідера як “авторитетну особу, яка здійснює переважний вплив на інших людей з метою інтеграції їхньої діяльності для досягнення спільних політичних та інших цілей”, П. Шляхтун наголошує, що ґрунтом політичного лідерства завжди виступають соціальні маси, які формують базис підтримки політичного лідера і тим самим не можуть бути елімінованими з аналізу діяльності політичного лідера [13]. Недарма у запропонованому ним визначенні особливий акцент робиться саме на ознаці спільності інтересів, яка дозволяє органічно поєднати індивідуальні аспекти політичного лідерства з груповими. Інакше кажучи, йдеться про

необхідність своєрідної інтерференції та синхронізації двох вимірів політичного життя: суб'єктивного (це пов'язується з особою політичного лідера) та об'єктивного (це наявні суспільстві інтереси, які реалізуються та задовольняються через участь в політиці).

До цієї думки схиляється й А. Колодій, яка, окреслюючи політичного лідера як "особу, що має постійний пріоритетний вплив на те чи інше політичне об'єднання або на все суспільство завдяки своїй участі в політиці", також відзначає фактор тісного зв'язку політичного лідера з масами чи, точніше, з групами його підтримки [14].

Зрозуміло, що така спроба інтегрувати групові теорії та концепції особистих якостей має своїм наслідком поєднання формального і неформального підходів у визначенні політичного лідера. Так, скажімо, якщо для формальних дефініцій політичного лідера цей феномен корелюється виключно з посадою, яку обіймає той чи інший політичний суб'єкт (тобто коли політичне лідерство пов'язується з керівним місцем у суспільній ієрархії, високою урядовою посадою, владою), то неформальні концепції, як правило, ґришають абсолютизацією суб'єктивного чинника.

Хоча це, безумовно, не означає, що в сучасній пострадянській політичній науці ми не знаходимо суто "формальних" чи "неформальних" визначень політичного лідера. Так, явне домінування формального принципу в аналізі феномена політичного лідерства знаходимо у визначенні С. Рябова, який описує політичного лідера як главу, керівника держави, партії, громадсько-політичної організації, руху, якоїсь громади тощо [15]. В результаті чого політичне лідерство розцінюється автором не просто як певна потенція, а як реалізований у політичному житті держави і громадянського суспільства факт, який підлягає аналізу на підставі такої ознаки, як інституалізована й легалізована можливість певних суб'єктів політичних відносин чинити владний вплив на інших.

На відміну від цього, В. Мальцев наголошує на неформальній характеристиці політичного лідерства й політичного лідера, окреслюючи останнього як будь-якого учасника політичного процесу незалежно від його формального статусу, який прагне і виявляється спроможним консолідувати зусилля мас та активно впливати (в межах території, міста, регіону, країни) на цей процес з метою досягнення визначених та висунутих ним цілей [16]. Про певну "другорядність" формальних ознак пише й Д. Видрін. Для нього статус політичного лідера далеко не завжди і далеко не обов'язково має співпадати з посадовим статусом того чи іншого політичного (державного) діяча. Ця теоретико-методологічна позиція Д. Видріна викладена в ряді його праць, де можемо знайти таке визначення: "Політичний лідер – це будь-який активний учасник політичного життя, політичної дії, процесу, здатний консолідувати зусилля оточуючих і активно впливати на цей процес" [17].

Не менш цікавим видається й спосіб пояснення пріоритету

неформальних ознак, пропоний А. Булавіним та М. Головатим. На їхню думку, досліджуючи діяльність політичного лідера, можемо виділити принаймні два аспекти його фігури. З одного боку, це його державна значущість, що вимірюється тим рівнем, який він посідає у владній ієрархії держави, колом його владних повноважень, можливостями впливати на економічне, політичне, культурне життя країни тощо. З іншого боку, це його соціальна значущість. Тому в процесі аналізу феномена політичного лідерства вкрай важливо продемонструвати зв'язок цих двох аспектів, сутність якого полягає в тому, що первинною для конституювання постаті політичного лідера виступає саме соціальна значущість, яка згодом може бути доповнена ще й державною значущістю (офіційним статусом державного діяча). Хоча останнє й не є обов'язковим. Тому, відповідно до дефініції, яка обґрунтовується названими авторами, політичне лідерство постає як процес селекції, висунення і легітимації діяльності соціально значущих особистостей засобами специфічних політичних технологій [18].

Проте, оминаючи формальні й неформальні ознаки політичного лідера, повернемося до положення про тенденцію до розробки такої концепції, яка б органічно поєднувала обидва підходи. Отже, яскравим прикладом прагнення синтезувати ці підходи (формальний та неформальний) може бути позиція В. Бебика, який фактично дає два визначення політичного лідерства. Перше демонструє формальний бік лідерства, а друге – неформальний. Так, з одного боку, політичне лідерство, на думку цього дослідника, виявляється пов'язаним з можливостями чинити керівний вплив на соціальні групи, ті чи інші частини суспільства тощо. А, з іншого боку, політичне лідерство інтерпретується ним як поєднання: а) здатності відчувати, аналізувати мотиви поведінки людей, інтегрувати їх та коригувати поведінку об'єкта з урахуванням його потреб та цілей розвитку; б) уміння створювати сприятливий морально-психологічний клімат політичного життя своєї спільноти; в) відповідності стилю лідерства цілям оптимального співвідношення стратегічних і поточних завдань рівню політико-психологічної культури та домінуючим ціннісним орієнтаціям суспільства [19]. Подібну позицію представлено й авторами політологічного словника, виданого під редакцією В. Астахової та М. Панова [20]. Так, у статті, присвяченій політичному лідеру, останній окреслюється як індивід, наділений лідерськими якостями і здатний приймати важливі для групи рішення з точки зору групового інтересу (неформальна ознака). Але при цьому право щодо прийняття рішень має бути санкціоноване та легітимоване групою (формальна ознака).

Іншою властивістю дослідження феномена політичного лідерства у вітчизняній політології, яка об'єднує практично всіх авторів, слід назвати настанову на чітке розмежування між лідерством взагалі та такою його формою, як політичне лідерство. Хоча водночас різні автори пропонують різні критерії специфікації політичного лідерства. Так, визначаючи

політичного лідера як одного з суб'єктів політичної дії, Г. Постригань у якості його головної ознаки виокремлює здатність володарювати або розпоряджатися владними ресурсами [21]. М. Марченко вважає, що політичне лідерство завжди пов'язане з реалізацією політичних відносин, які описуються в термінах субординації та ієрархії суб'єктів політики [22].

На безпосереднє відношення політичного лідера до влади вказує й Г. Белов. На його думку, вся діяльність політичного лідера (в чому суто і проявляється його специфіка по відношенню до інших лідерів) може бути описана в термінах наближення до влади, оволодіння нею та використання її [23]. Тобто навіть тоді, коли йдеться про лідерство в неформальних організаціях, громадських рухах чи громадських об'єднаннях, воно набуває ознак політичного лідерства тільки за умови, коли діяльність цих груп чи колективів спрямована на реалізацію власних цілей шляхом активної політичної діяльності та засобами легітимного (а також, зрозуміло, легального) впливу на державну владу.

В цьому плані, що, на нашу думку, є надзвичайно важливим і продуктивним з методологічної точки зору, можна провести доволі чіткий розподіл між лідерством у формі громадського активізму (по суті це численні форми лідерства на рівні найрізноманітніших інституцій громадянського суспільства, спрямовані на групову самоорганізацію та спільну позаполітичну діяльність) чи духовного лідерства (це насамперед творче, наукове, релігійне лідерство) та лідерством політичним. Більше того, відтворюючи тезу про визначальну спрямованість політичного лідера на владу, фактично йдеться саме про державну владу, оскільки, як свого часу вказував ще Г. Блондель (ця його теза явно чи неявно простежується практично у всіх дослідженнях пострадянських авторів, які вивчають проблематику політичного лідерства), влада політичного лідера завжди конституюється за вертикальною схемою, тобто реалізується згори донизу [24]. В результаті чого відбувається своєрідне "накладання" двох моделей: моделі влади політичного лідера й моделі організації державної влади.

Звісно, було б не зовсім коректно твердити, що така настанова на методологічне відмежування політичного лідерства від інших форм лідерства є надбанням винятково вітчизняної чи, якщо поглянути ширше, пострадянської політичної науки. Однак все ж певна специфіка тут має місце. У зв'язку з чим, на нашу думку, слід зробити одне зауваження.

Справа в тому, що, висвітлюючи вітчизняні концепції політичного лідерства, ми можемо практично завжди знайти певні їх аналоги у зарубіжній політичній науці. Але це аж ніяк не є вадою української науки. Тому ми не схильні погоджуватися з негативним резюме деяких авторів, які констатують, що українські науковці поки що не змогли створити вітчизняної теорії, концепції політичного лідерства або застосувати новий підхід до вивчення цієї проблеми [25]. Справді, немає підстав говорити, що існує якась специфічна вітчизняна (чи розроблена на вітчизняному

матеріалі) концепція політичного лідерства. Проте рівень розвитку політичної науки ніколи не вимірюється кількістю оригінальних національних концепцій (в тій чи іншій галузі політології чи щодо того чи іншого предмета), розроблених в її межах. У цьому сенсі доцільніше було б говорити про ступінь дослідження базових проблем політичної науки в межах тієї чи іншої національної традиції. Що ж до останнього, то, як ми намагались продемонструвати вище, в сучасній українській політології гідно представлено практично всі існуючі на сьогодні концепції політичного лідерства, що свідчить не стільки про її еkleктичність, скільки про спробу всебічного висвітлення цього феномена політичної організації та суспільно-політичного життя.

Література:

1. Мизес Л. фон. Либерализм. - М., 2001. - С. 48.
2. Салмин А. М. Современная демократия. - М., 1997. - С. 305.
3. Дюверже М. Политические партии. - М., 2000. - С. 232.
4. Stogdill R. Handbook of Leadership. A Survey of Theory and Research. - N.Y., London, 1974. - P. 21.
5. Скрипнюк В. М. Концептуальні проблеми політико-правового аналізу типів демократичної влади. // Актуальні проблеми держави і права. О., - 2001. - Вип. 12. - С. 318.
6. Ашин Г. К., Охотский Е. В. Курс элитологии. - М., 1999. - С. 236 – 238.
7. Прокопюк В. С. Демократична політична культура: основні риси та форми прояву. // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Серія: Філософія, політологія. - 1998. - Вип. 28. - С. 48.
8. Ирхин Ю. В., Зотов В. Д., Зотова Л. В. Политология. - М., 2000. - С. 487.
9. Политическая энциклопедия в 2-х т. - М., 2000. - Т. 1. - С. 629 – 630.
10. Берегда А. Ю. Основы политологии. - К., 1997. - С. 275.
11. Кривогуз И. М. Политология. - М., 1999. - С.85 – 86.
12. Кравчук Л. М. Маємо те, що маємо: спогади і роздуми. - К., 2002. - С. 388.
13. Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної науки). - К., 2002. - С. 456.
14. Колодій А., Харченко В., Климанська Л., Комина Я. Політологія. - К., 2000. - С. 147.
15. Рябов С. Г. Політологічна теорія держави. - К., 1996. - С. 228.
16. Мальцев В. А. Основы политологии. - М., 1997. - С. 378.
17. Выдрин Д. И. Очерки практической политологии. - К., 1991. - С. 32 – 33.
18. Вопросы политического лидерства (информационно-методический сборник). - К., 1992. - С. 17.
19. Бебик В. М. Політологія: теорія, методологія, практика. - К., 1997. -

С. 145.

20. Політологічний словник. (За ред. В. І. Астахової, М. І. Панова). - Х., 1997. - С. 104.

21. **Постригань Г. В.** Маніпулювання як політична дія. // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Серія: Філософія, політологія. - 2001. - Вип. 36. - С. 23.

22. Політологія. Курс лекцій. (Под ред. М. Н. Марченко). - М., 1997. - С. 127.

23. **Белов Г. А.** Політологія. - М., 1996. - С. 199.

24. **Карасев В. И.** Феномен политического лидерства. - М.-Воронеж, 2000. - С. 111.

25. **Зуцник Ю. М., Кривошеєнко О. В., Яблонський В. М.** Фігури. Політичне лідерство в сучасній Україні. - К., 1999. - С. 17.